

5 Vurdering av risikoen for selskapers medvirkning til normbrudd i konfliktområder

På bakgrunn av et tiltagende antall alvorlige konflikter i land der mange selskaper i fondet har virksomhet, har Etikkrådet de siste årene brukt mye ressurser på å undersøke om selskaper medvirker til normbrudd i situasjoner med krig eller konflikt. At et selskap har en tilstedeværelse i et konfliktområde, er ikke i seg selv grunnlag for å anbefale utelukkelse. Det må være en sammenheng mellom selskapets virksomhet og normbruddene.

Selskaper som har virksomhet i krig- eller konfliktområder, må forventes å utvise særlig aktsomhet. Det betyr at de må gjøre grundige undersøkelser av mulige konsekvenser av sin virksomhet og vise aktsomhet, også når det gjelder valg av forretningspartnere.

Flere av bestemmelsene i retningslinjene for utelukkelse og observasjon er myntet på slike situasjoner. Retningslinjens § 4 b gjelder selskaper som risikerer å medvirke til alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner. Ordlyden i kriteriet er åpen og gir ikke klare føringer for hvordan kriteriet skal anvendes. Etikkrådet har avgitt tilråninger etter dette kriteriet både som følge av brudd på okkupasjonsretten på Vestbredden, risiko for grove menneskerettighetsbrudd ved tvangsflytting i DR Kongo, risiko for en styrking av militærjuntaens kapasitet i Myanmar og risiko for voldshandlinger knyttet til oljeinstallasjoner i Sør-Sudan.

Retningslinjenes § 4 c gjelder selskaper som selger våpen til stater i væpnede konflikter som benytter våpnene på måter som utgjør alvorlige og systematiske brudd på folkerettens regler for stridighetene. Dette kriteriet kom inn i retningslinjene i forbindelse med behandlingen av Etikkrådet utredning i 2020 (NOU 2020:7). Her er det gitt føringer om at Etikkrådet skal basere seg på et bredt tilfang av informasjon og rapporter fra autoritative institusjoner som viser at våpnene gjennomgående blir benyttet på måter som ikke samsvarer med folkerettens regler. Bruddene på humanitærretten må være alvorlige og reflektere systematisk svikt over tid, for eksempel i målutvelgelse, forholdsregler eller proporsjonalitetsvurderinger. Når en krig bryter ut eller krigshandlinger tiltar, vil rådet følge med på utviklingen med tanke på normbrudd og tilknytning til selskaper i fondet. Etter dette kriteriet har Etikkrådet så langt anbefalt å utelukke selskaper for salg av våpen til Myanmar.

Retningslinjenes § 4 d gjelder salg av våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak, som er fastsatt i mandatet for forvaltningen av fondet i kap 2 (2) c. Ordningen avskjærer fondet fra å investere i obligasjoner utstedt av stater som er gjenstand for omfattende sanksjoner som Norge har sluttet seg til, og i selskaper som leverer våpen eller militært materiell til disse statene. Det er Finansdepartementet som bestemmer hvilke stater dette til enhver tid skal gjelde for. Da Myanmar tidligere

var omfattet av bestemmelsen, anbefalte Etikkrådet utelukkelse av ett selskap for salg av militært materiell til landet. For tiden gjelder statsobligasjonsunntaket for Russland, Belarus, Nord-Korea og Syria.

5.1 Myanmar

Militæret i Myanmar har i mange år begått svært grove overgrep mot sivilbefolkningen. Overgrepene ble intensivert etter militærkuppet den 1. februar 2021 der sivil motstand ble møtt med ekstremt voldelige reaksjoner.

Voldsbruken i Myanmar har siden eskalert. Undersøkelser som *the UN Independent Investigative Mechanism for Myanmar* har gjennomført, viser for eksempel at også barn er blitt torturert, innkalt til militærtjeneste og vilkårlig fengslet. På bakgrunn av overgrepene mot Rohingyaene i 2017 og 2018 pågår det saker mot militære ledere i Den internasjonale domstolen for brudd på folkemordkonvensjonen og i Den internasjonale straffedomstolen for forbrytelser mot menneskeheten.

FNs høykommissær for menneskerettigheter har gjentatte ganger appellert til næringslivet med virksomhet i Myanmar om ikke å samarbeide med selskaper som er kontrollert av militæret, og å unngå at forretningsvirksomheten bidrar til å styrke militæret finansielt. Både EU og Norge har innført sanksjoner mot flere militærkontrollerte selskaper begrunnet med at inntektene fra disse selskapene øker militærets evne til å begå overgrep.

Den tette forbindelsen mellom enkelte selskaper og militæret i Myanmar ble påvist av FNs granskingsgruppe (*the Independent International Fact Finding Mission on Myanmar*). I 2019 publiserte den uavhengige undersøkelseskommisjonen flere rapporter som kartla den økonomiske aktiviteten til to militæreide konglomerater Myanmar Economic Corporation (MEC) and Myanma Economic Holdings Limited (MEHL). MEC er eid og kontrollert av forsvarsdepartementet i Myanmar, mens MEHL er eid og blir drevet av tidligere generaler og militære enheter og er under sterk innflytelse av den øverste militære ledelsen i Myanmar.

Før militærkuppet fokuserte Etikkrådet på de selskapene i SPU som hadde et langsiktig samarbeid med disse militærkonglomeratene. Rådet anbefalte observasjon av to selskaper som hadde et slikt samarbeid, men som hadde offentliggjort at de ville avslutte forretningsforholdet. Ett av selskapene er senere tatt av observasjonslisten fordi det solgte seg ut av virksomheten.

Etter militærkuppet var det ikke lenger et naturlig skille mellom selskaper som var under militært eierskap, og andre selskaper under statlig kontroll. I 2022 avga Etikkrådet tilrådning om å utelukke tre oljeselskaper som inngikk i fellesforetak med det statlige oljeselskapet MOGE. For rådet var det vesentlig at FNs høykommissær for menneskerettigheter hadde frarådet økonomisk samarbeid med militære enheter, og at sanksjoner mot MOGE nettopp var begrunnet med at inntekter fra disse selskapene øker militærets evne til å begå grove normbrudd. Inntektene fra olje- og gassindustrien utgjør den største inntektskilden for militæret. Etikkrådet hadde aldri tidligere anbefalt å utelukke selskaper der hovedbegrunnelsen var at de genererer inntekter til et undertrykkende regime. Dette må ses i sammenheng med at overgrepene, er ekstremt grove, at det er innført omfattende internasjonale sanksjoner mot landet, og at inntektene fra ressursutvinningen gir betydelige valutainntekter som er viktige for bl.a. kjøp av våpen.

I 2023 ble to selskaper satt til observasjon på grunn av sitt samarbeid med et statlig myanmarsk telekommunikasjons-selskap der det er risiko for at selskapene medvirker til grove menneskerettighetsbrudd som blir muliggjort av overvåkning gjennom telenettet. Etikkrådet hadde anbefalt å utelukke selskapene.

Det er ikke bare krig- og konfliktkriteriet i retningslinjens § 4 b som kan anvendes på selskaper som bidrar til juntaens folkerettsstridige angrep mot sivilbefolkningen. To selskaper ble i 2023 utelukket etter retningslinjenes § 4 c om salg av våpen til stater som anvender disse i strid med folkerettens regler for stridighetene. Flere FN-organer har lagt til grunn at regimet i Myanmar gjennomfører målrettede angrep på egen sivilbefolkning.

5.2 Vestbredden / Gaza

På grunn av den permanente tilstanden av folkerettsbrudd i de okkuperte palestinske områdene (heretter omtalt som OPT, *Occupied Palestinian Territories*) har Etikkrådet alltid hatt oppmerksomhet rettet mot selskapers virksomhet der. Når konfliktnivået i OPT øker, er det grunn til å være ekstra oppmerksom. De israelske bosettingene i OPT er på mange områder fullt integrert med Israel, og det vil derfor være stort antall selskaper i SPU med virksomhet i Israel som også har en form for tilstedeværelse i bosettingene eller virksomhet knyttet til disse.

Etikkrådets vurderinger er uavhengige av hvor et selskap er hjemmehørende; det er uansett forbindelsen til og alvorlighetsgraden av normbruddet som er det avgjørende. Etikkrådet vurderer derfor rollen til både israelske og ikke-israelske selskaper i dette sakskomplekset. Det er likevel naturlig å ha ekstra oppmerksomhet rettet mot israelske selskaper når det gjelder virksomhet i OPT, da det generelt må antas at det er mer sannsynlig at de har virksomhet som rammes av retningslinjene, enn ikke-israelske selskaper.

Etter anbefaling fra Etikkrådet er ni selskaper utelukket fra SPU på grunn av sin tilknytning til israelske bosettinger i OPT etter retningslinjens § 4 b. I disse sakene har Etikkrådet vist til artikkel 49 i fjerde Genèvekonvensjon: «Okkupasjonsmakten kan ikke deportere eller flytte en del av sin egen sivilbefolkning til det område som den okkuperer.» Formålet med fjerde Genèvekonvensjon er å beskytte fiendens sivile i krigstid, samt å hindre at militære okkupasjonsmakter tilegner seg land på folkerettsstridig vis gjennom bruk av egne sivile. Israels bygging av bosettinger i OPT utgjør et klart brudd på konvensjonens bestemmelser. Selskaper som er delaktige i dette, kan derfor sies å medvirke til alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, og dermed rammes av retningslinjenes § 4 b.

De første tilrådingene om utelukkelse av selskaper med tilknytning til OPT gjaldt entreprenørselskaper som fysisk bygget bosettinger. Ettersom bygging av bosettinger utgjør selve kjernen i normbruddet, la Etikkrådet til grunn at det var en direkte sammenheng mellom selskapenes byggevirksomhet og statens folkerettsbrudd.

Senere har også selskaper som bygger veianlegg i tilknytning til bosettingene, blitt utelukket etter anbefaling fra Etikkrådet. Veianleggene er hovedsakelig forbeholdt israelere og skaper store hindringer for palestinsk ferdsel i OPT. I tillegg har selskaper som eier og leier ut industrilokaler i israelske industri-soner i tilknytning til bosettinger på Vestbredden, blitt utelukket. Også i disse sakene har Etikkrådet tatt utgangspunkt i fjerde Genève-konvensjon og vurdert selskapers medvirkning til statens brudd på denne.

Etikkrådet har i OPT-sakene hatt som utgangspunkt at utelukkelse forutsetter en nær forbindelse mellom selskapers virksomhet og det underliggende normbruddet. Et selskaps tilstedeværelse i det okkuperte området er altså ikke tilstrekkelig grunnlag for å anbefale utelukkelse. Til forskjell fra noen andre konfliktområder hvor Etikkrådet har vurdert selskapers virksomhet, slik som i Sør-Sudan og Kongo, er det et stort antall selskaper i SPU som direkte eller indirekte kan knyttes til virksomhet i OPT. Derfor blir det også mange flere avgrensningsspørsmål som kan reises om selskapers medvirkning til normbrudd i OPT enn i mange andre konfliktområder.

Dersom selskaper i SPU har virksomhet i OPT av den typen som tidligere har vært ansett som grunnlag for utelukkelse, vil Etikkrådet anbefale utelukkelse av disse. I tillegg er det spørsmål om Etikkrådet har trukket for snevre grenser for selskapers uakseptable medvirkning til folkerettsbrudd i OPT-sakene. Det er i høy grad skjønnsmessig hvor denne terskelen bør ligge, og den kan også påvirkes hvis alvoret i normbruddene øker. Da Etikkrådet vurderte de første selskapene og la grunnlaget for sin praksis for vurdering av OPT-sakene rundt 2005-2006, var normgrunnlaget mindre utviklet enn det er i dag, og selskapsansvaret mindre tydeliggjort. Etikkrådet følger utviklingen i OPT nøye, og vil fortløpende vurdere om det er grunnlag for å anbefale utelukkelse fra SPU av ytterligere selskaper.

Krigen på Gaza som brøt ut etter Hamas-angrepet mot israelsk territorium 7. oktober 2023, har bragt opp nye problemstillinger i tilknytning til OPT. Særlig gjelder det selve krigføringen på Gaza, hvor flere av retningslinjene har relevans, som § 4 b om selskaper som risikerer å medvirke til alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, samt § 4 c om selskaper som selger våpen til stater som anvender disse i strid med folkerettens regler for stridighetene. I tillegg vil retningslinjenes § 4 h som omhandler andre grove brudd på grunnleggende etiske normer, være

relevant. Folkerettens regler om krigføring brytes av begge parter i krigen, og omfanget, intensiteten og de humanitære effektene av krigføringen har ført til at Den internasjonale domstolen i Haag har tatt opp sak til behandling om deler av Israels krigføring kan utgjøre folkemord etter folkemordskonvensjonen. Etikkrådet har fulgt nøye med på utviklingen i 2023.

5.3 Ukraina-krigen

Kort tid etter Russlands invasjon av Ukraina i februar 2022 besluttet Finansdepartementet at SPU skulle selge seg ut av alle russiske selskaper. Denne beslutningen omfattet imidlertid ikke selskaper som er børsnotert i andre land, men som har tilstedeværelse i eller aktivitet rettet mot Russland. Dette kan enten være i form av datterselskaper lokalisert i Russland eller gjennom handelssamarbeid med russiske interesser. Slik tilstedeværelse og aktivitet kan likevel rammes av de etiske retningslinjene.

Selskaper som selger våpen eller militært materiell til Russland eller Belarus, kan utelukkes fra SPU. Dette følger av Finansdepartementets beslutning av 25. mars 2022 om at SPU ikke lenger kan eie statsobligasjoner i Russland eller Belarus, med den virkning at salg av våpen og militært materiell til disse landene kan føre til utelukkelse etter retningslinjenes § 4 d.

Dessuten kan selskaper som bidrar til å befeste den folkerettsstridige russiske okkupasjonen av ukrainske områder, vurderes for utelukkelse etter krig- og konfliktkriteriet i retningslinjene § 4 b. Dette kan for eksempel omfatte bidrag til bygging av boliger til eksklusiv bruk for russiske tilflyttere på okkupert område.

Videre kan Etikkrådet vurdere å anbefale utelukkelse av selskaper dersom disse gjennom vesentlige og direkte bidrag gjør det mulig for russiske myndigheter å opprettholde den pågående og folkerettsstridige aggresjonskrigen mot Ukraina. Dette kan rammes av de etiske retningslinjene § 4 h som åpner for utelukkelse eller observasjon av selskaper som medvirker eller selv er ansvarlig for «andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer».

Etikkrådet har i 2023 utredet seks selskaper for risiko for ulike former for medvirkning til den russiske krigføringen i Ukraina og har gitt råd om å utelukke ett selskap.